

CU PRIVIRE LA UNELE MONUMENTE DE LA DUROSTORUM

În patrimoniul Muzeului Național de Antichități din București au intrat nenumărate documente arheologice, date la iveală în decursul timpului pe teritoriul țării noastre. În ultima vreme, lapidariul a fost îmbogățit cu câteva monumente, de a căror existență aveam știre încă de mult, dar cărora li se pierduse urma. Gostat Bălteni (r. Răcari, reg. București) a sezisat instituția noastră de prezența unor reliefuri lucrate în piatră punându-ni-le la dispoziție ¹. Și cu acest prilej ne-am aflat în fața unor monumente cunoscute, dar a căror origine nu avea nimic de-a face cu regiunea respectivă ².

Atenția ne-a fost reținută, îndeosebi, de patru inscripții în limba latină, al căror conținut îl folosisse V. Pârvan în studiul său cu privire la Durostorum ³. Starea în care se află, întrucitva modificată față de cum fuseseră cunoscute, cit și faptul că, în afara lecturii amplu folosită în studiul pomenit, indicațiile asupra monumentelor erau sumar date în notele din josul paginii, ne-a prilejuit prezentarea lor din punct de vedere epigrafic, socotind-o imperios cerută de valoarea monumentelor, care vor trebui să-și găsească locul într-o colecție de inscripții. Mulțumită prezenței în arhiva institutului a fotografiilor făcute curînd după descoperire, am fost ajutați să comparăm starea actuală cu cea cunoscută anterior. Asupra condițiilor de găsire avem prea puține știri; de altfel singura informație ne-o oferă studiul amintit, anume că monumentele au fost aflate « folosite ca material de construcție într-o canalizare de epocă tîrzie » ⁴.

1. *Altarul veteranilor* (fig. 1 a) a fost lucrat în calcar dur în formă paralelipedică, cu dimensiunile: $i=1,32$ m, $l=0,80$ m, $g=0,63$ m (MNA, catalog L. 2046).

¹ Proces verbal nr. 2074/1951, înregistrat la Institutul de istorie la nr. 1853/1951 și trecut în reg. inv. al Muzeului Național de Antichități din București la nr. 287/1951.

² O parte din monumente au fost transportate de la Silistra, iar o parte cumpărate de la anticarul Papazian, ce le adusese din Transilvania. Asupra celor din urmă ne vom opri cu alt prilej. Toate alcătuiau o colecție de antichități a pictoriței Olga Greceanu.

³ V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum*, în *Rivista di Filologia e d'Istruzione Classica*, N. S., II, 1924, fasc. III, p. 307 — 340. Pentru alte inscripții din același loc vezi I. I. Russu, *Inscripții latine din Durostorum*, în *AISC*, II, 1933—1935, p. 210—218.

⁴ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 317, nota 1.

Coronamentul este mult reliefat și cu îngrijire ornamentat pe trei laturi. Pe latura stângă se păstrează bine un mănunchi alungit orizontal, din cîte trei rinduri de frunze ovale de lotus, strinse la mijloc, și care se termină pe latura din față, înspre colțuri, cu cîte o volută, imitînd laturile capitelului ionic; între volute este un șir de virfuri verticale de frunze ovale de lotus. Sub acest decor, coronamentul se continuă cu încă două benzi late, ca apoi să coboare

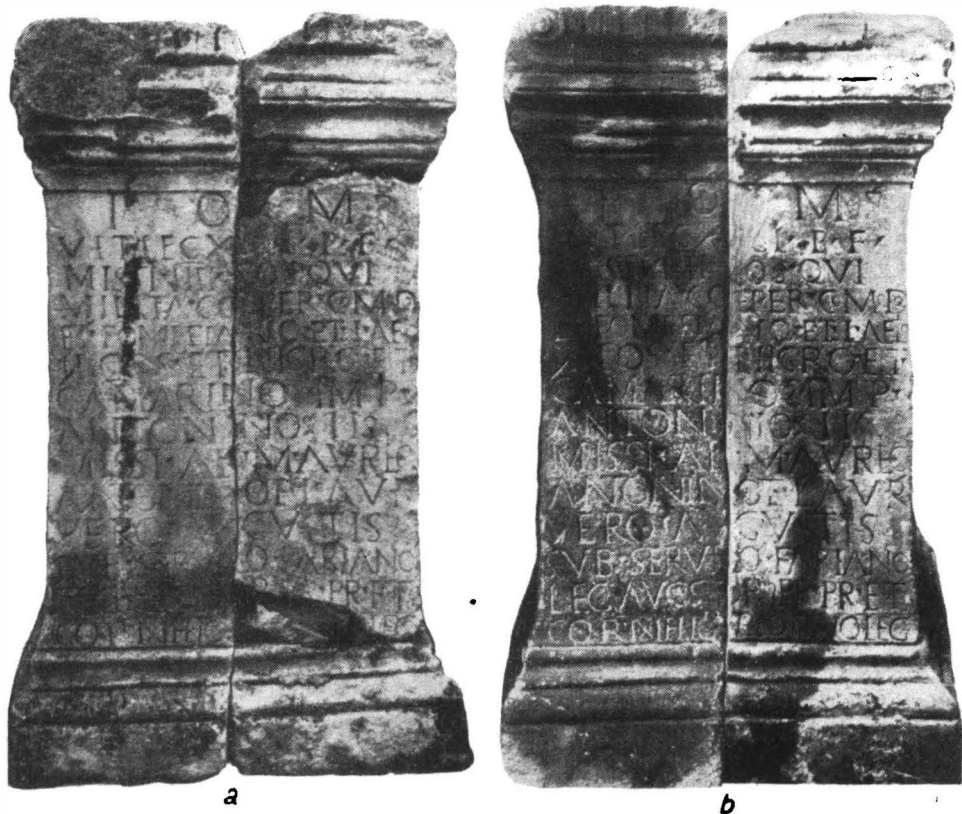

Fig. 1. — Altarul veteranilor. a, starea actuală; b, imagine veche.

în patru trepte rotunjite pînă la cîmpul inscripției. Bazamentul crește prin trei trepte rotunjite și se termină cu o bandă lată verticală.

Pentru utilizarea lui la canalizarea amintită, monumentul a fost tăiat în două pe direcția înălțimii, apoi cioplit în interior și la capete, transformîndu-se în două jghiaburi, a căror albiere a fost tencuită cu mortar amestecat cu cărămidă pisată mărunt. Din întreg monumentul azi se mai păstrează partea din stînga cu coronamentul ciobit la față înspre stînga; cea de-a doua jumătate a fost distrusă între timp și din fragmentele aflate — partea din față cu colțul din dreapta, întreg bazamentul, jumătatea din față a coronamentului — s-a putut completa, cu mici excepții, întreg monumentul.

Cîmpul inscripției, cu dimensiunile $i=0,80$ m, $l=0,62$ m, a suferit deteriorări pe linia de centru în înălțime, cu prilejul tăierii monumentului în două. Între timp, distrugîndu-se jumătatea din dreapta, s-au înmulțit deteriorările, o dată cu aceea a fragmentelor, apărînd și lipsurile din ultimul rînd.

Inscripția a fost săpată îngrijit, cu litere regulate, înalte de 3,5–5,5 cm; litera A fără bară orizontală — reprezentată ca Λ ; punctuația de regulă este redată printr-un triunghi cu virful în jos, iar în rare cazuri prin frunza de iederă, cum este în rîndurile 1,7,8 și 13.

Sînt de semnalat particularitățile și deteriorările inscripției în stadiul actual:

- în r. 1 se păstrează ultimul semn de punctuație, frunza de iederă;
- în r. 2 al optulea semn era I , din care se păstrează partea de jos, completînd numărul XI al legiunii; litera a noua mai păstrează linia curbă de jos a unui C , care se completează cu următoarea în indicarea numelui $CL(audia)$;
- în r. 3 numeralul patru este redat prin patru haste verticale, deasupra cărora este o bară orizontală ușor curbată;

- în r. 4 a opta literă era O , din care lipsește prea puțin în dreapta, completînd cuvîntul $COEPER(unt)$; literele 14, 16 și 18 sînt O (mic), ultima fiind săpată în interiorul penultimei litere D , în alcătuirea numelui $COMODO$, cu un singur M ;

- în r. 5 a noua literă este A , la care piciorul drept este rupt, completîndu-se numele $POMPEIANO$; semnul al șaptesprezecelea este ligatura LI , iar al optsprezecelea tot un O (mic), la sfîrșitul numelui $AELIO$;

- în r. 7 litera a patra este A , iar a șaptea literă este N tăiat în două, în cuprinsul numelui $CAMARINO$, pentru *Camerino*;

- în r. 8 a șasea literă I este bine vizibilă, dar ciobită în dreapta, în numele $ANTONINO$;

- în r. 9 a șaptea literă este B din AB , la care bucele sînt ciobite; iar litera a douăsprezecea este ligatura ELI , din numele $AVRELIO$;

- în r. 10 al doilea semn este ligatura NT din numele $ANTONINO$, la care litera a șasea N este cu bara din dreapta ciobită; semnul al optulea este ligatura ET ;

- în r. 11 litera a șasea este V de la începutul cuvîntului $AVGVSTIS$, cu bara oblică din dreapta ciobită;

- în r. 12 a opta literă este I ciobit spre dreapta, iar al noulea semn, din care se mai păstrează bara de jos a unui L , era ligatura LI , toate în alcătuirea numelui $SERVIL[I]O$;

- în r. 13 litera a șaptea este un V (mic) în interiorul literei dinainte G , iar în continuare se păstrează bine literele ST , în cuprinsul cuvîntului $AVGVSTOR(um)$, în ciuda faptului că aceste trei litere VST sînt doar completate în prima ediție¹. Litera a zecea O azi este distrusă, ca și partea de jos a următoarei, din care se mai păstrează doar bucla unui R , dar se vede foarte clar pe fotografia veche (fig. 1 b); același lucru s-a petrecut și cu următoarele litere a unsprezecea și a douăsprezecea, care se văd clar PR în imaginea amintită;

- în r. 14 de la a noua literă pînă la a cincisprezecea, azi în urma spărturii, se poate completa numai cu ajutorul primei fotografii numele $PLOTIANO$, cu ligatura AN ; iar din următoarele trei litere LEG azi se mai vede doar partea de sus.

¹ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 317.

Asupra lecturii nu insistăm, textul fiind destul de clar ¹: *I(ovi) o(plimo) m(aximo), | vel(erani) leg(ionis) (undecimae) Cl(audia) p(iae) f(idelis) | missi (quatuor) co(n)s(ulatum) qui | milita(re) coeper(unt) Comodo | et Pompeiano et L. Aelio | (iterum) co(n)s(ulibus) et Nigro et | Camarino, imp(eratore) | Antonino (iterum) | missi ab M. Aurelio | Ant(onino) et L. Aur(elio) | Vero augustis | sub Servil(i)o Fabiano | leg(ato) augustor(um) pr(o) pr(aetore) et | Cornelio Plotiano leg(ato).*

Adică: lui Jupiter cel bun și mare (îi închină altarul) veteranii legiunii a unsprezecea Claudia devotată și credincioasă eliberați în timpul celui de al patrulea consulat, care au intrat în armată pe când erau consuli: Commodus și Pompeianus, L. Aelius pentru a doua oară, și Niger și Camerinus, și împăratul Antoninus pentru a doua oară, eliberați de împărații M. Aurelius Antoninus și L. Aurelius Verus, pe când era legal al împăraților propretorilor Servilius Fabianus și legal (al legiunii) Cornelius Plotianus.

Timpul când au început serviciul în armată este indicat prin consulii: L. Ceionius Commodus, care împreună cu Sex. Vetulenus Civica Pompeianus deținea consulatul în anul 136 e.n. ², L. Aelius Caesar pentru a doua oară consul ³, singur în anul 137, după ce avusese coleg pe P. Coelius Balbinus Vibulius Pius, cît și Kanus Iunius Niger ⁴ împreună cu C. Pomponius Camerinus din anul 138, precum și împăratul Antoninus Pius ⁵ din anul 139.

În ceea ce privește data eliberării și totodată a punerii altarului, pe lângă indicarea celor doi împărați M. Aurelius Antoninus și L. Aurelius Verus, care știm că au domnit împreună de la 161 la 169, mai avem și indicația din cel de-al doisprezecelea rînd, unde este vorba și de M. Servilius Fabianus Maximus, guvernator al Moesiilor între anii 161 și 167 e.n. ⁶. În plus, precizarea făcută în rîndul al treilea — prin vremea celui de-al patrulea consulat, cînd s-a făcut eliberarea — restrînge și mai mult timpul dedicației. Or, pînă acum nu se știe ca vreunul din cei doi frați să fi fost consul pentru a patra oară. În schimb și unul și celălalt primesc pentru a patra oară titlul de imperator ⁷ în anul 167. Nu este exclus și pare chiar plauzibil ca specificarea din al treilea rînd să se refere la această situație și în acest caz este vorba de anul 167, care este și ultimul an de guvernare a lui M. Servilius Fabianus Maximus, cînd s-a făcut eliberarea veteranilor ce au închinat acest monument ⁸.

¹ În lectura noastră nu am considerat lipsuri ceea ce în prima ediție apăruse în croșete — în rîndurile 2, 7, 8, 13 —, văzîndu-se și azi pe piatră destul de clar literele respective, ce au suferit doar unele degradări; de asemenea, nu am pus în croșete nici ce lipsește azi, ținînd seamă că în fotografia inițială exista.

² *CIL*, III, 720.

³ *CIL*, III, 12288.

⁴ *CIL*, III, D. CVIII.

⁵ *CIL*, III, 411.

⁶ A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, p. 45, cu trimitere la *CIL*, VI, 1517; același autor încadrează inscripția noastră, ca urmare a primei datări, între anii 161 și 163, cînd se socotește că Servilius Fabianus a fost guvernator al Moesiei inferioare.

⁷ *CIL*, III, lista consulilor.

⁸ V. Pärvan, *op. cit.*, propune « primul an de domnie al lui M. Aurelius și eliberarea s-a făcut ca un semn de favoare imperială cu prilejul suirii sale pe tron », fără să țină seamă de indicarea celui de-al patrulea consulat pe care o aflăm în rîndul al treilea. Aceeași datare, anul 160, o dă și R. Cagnat cînd reeditează textul în *RA*, XXII, 1925, p. 367—368, nr. 109. Pentru M. Servilius Fabianus Maximus vezi *CIL*, III, 12385 și 12514; iar pentru Cornelius Plotianus vezi *CIL*, III, 10507.

2. *Altarul magistraților* (fig. 2) a fost lucrat în calcar dur, în formă paralelipipedică, cu dimensiunile: $i = 1,50$ m, $l = 0,70$ m, $g = 0,57$ m (MNA, catalog L. 2047).

Coronamentul are deasupra înălțat un bazinet circular pentru sacrificii; apoi devine mult proeminent în față prin două benzi late, dintre care cea din urmă poartă săpată formula dedicatorie și de unde descrește în pantă repede spre cîmpul inscripției; bazamentul crește printr-o pantă repede și coboară apoi vertical.

Monumentul, ca și precedentul, pentru utilizarea lui la canalizare a fost tăiat în două pe direcția înălțimii, cioplit în interior și la capete, transformîndu-se în două jghiaburi, care au fost tencuite cu mortar amestecat cu cărămidă pisată mărunt. Azi se poate reconstitui întreg monumentul din jumătatea din stînga, la care se adaugă cea din dreapta, spartă în trei părți — coronament, fața cu bazament și spatele.

Cîmpul inscripției, cu dimensiunile: $i = 0,65$ m, $l = 0,54$ m, are împrejur un chenar descrescent și a fost tăiat în înălțime, deteriorînd textul săpat. Fața de fotografia veche nu s-au mai adăugat alte deteriorări.

Inscripția a fost săpată cu litere regulate, în primul rînd înalte de 5 cm, în următorul de 4 cm, iar în rest de 3,5 cm; sînt utilizate ligaturile *ET*, *TE*, *NT* și *HE*, iar în două cazuri litera *V* este de proporții mult reduse; numeralul poartă bară orizontală deasupra, iar punctuația este redată prin triunghiul cu vîrf în jos.

Notăm unele particularități, ca și deteriorările inscripției în stadiul actual:

— în r. 1 lipsesc primele două litere *IO*, iar la cea de-a treia *M* este ciobit piciorul stîng; semnul al patrulea este ligatura *ET*; litera a șaptea *N* are piciorul drept lipsă și tot lipsă sînt și următoarele două litere *ON* din numele *IVN[ON]I*.

— în r. 2 lipsesc de la mijloc literele opt pînă la zece: *TE* sfîrșitul cuvîntului *SALV[TE]*, ca și următoarea, *I*, începutul cuvîntului *I]MP(e-ratoris)*;

— în r. 3 semnul al cincilea este ligatura *NT*, iar literele șapte pînă la zece *NINI*, din numele *ANTO[NINI]*, lipsesc; semnul al patrusprezecelea este ligatura *ET*, iar ultima literă este *V* (mic), care împreună cu cea anterioară formează începutul cuvîntului *MVNIC(ipi)*;

— în r. 4 literele opt și nouă *VR* din numele *D[VR(osteri)]* lipsesc; semnul al unsprezecelea este de data aceasta ligatura *TE* de la începutul numelui *TERENTIVS*;

— în r. 5 semnul al cincilea este ligatura *HE*, după care cea de a șaptea literă *O* este deteriorată, păstrîndu-se doar curbura din stînga, următoarele două litere *DI* lipsind din numele *HERO[DI]ANVS*; ultimul semn este iarăși ligatura *ET*;

— în r. 6 lipsesc literele șase pînă la opt *RIV* de la sfîrșitul numelui *NVME[RIV]S*; semnul al doisprezecea este ligatura *NT* din numele *PONTICVS*;

— în r. 7 semnul al patrulea este numeralul *II* cu bară orizontală deasupra; iar litera a șaptea *D* lipsește din formula *I(ure) [D(icundo)]*;

— în r. 8 lipsesc literele cinci și șase *VS*, terminația numelui *PAPIRIA-N[VS]*; în spațiul distrus ce urmează probabil a fost ligatura *[ET]*; penultima literă este *V* (mic), de la începutul numelui *SATVRNIN[VS]*;

— în r. 9 lipsesc ultimele litere VS din numele început în rîndul precedent; în spațiul distrus ce urmează, probabil se adăposteau primele trei litere din cuvîntul [AED(iles)], dacă ținem seamă că în inscripție este vorba doar de magistrați municipali; semnul al noului este ligatura ET;

— în r. 10 se păstrează indicația literei L, a șaptea, iar următoarele trei distruse erau LI în ligatură și A în numele LOL[LIA]NVS;

— în r. 11 lipsesc literele șase și șapte VS, terminația numelui LVCRETI [VS, ca și următoarele două FE, începutul numelui FEJLIX; ultima literă este N cu o bară orizontală deasupra, care împreună cu precedenta Q sînt prescurtarea pentru Q(uaestores) N(ostri).

Spre deosebire de inscripția precedentă, aici nu întîlnim în punctuație frunza de iederă, iar litera A are întotdeauna bara orizontală.

Lectura este cea dată de primul editor¹: [I(ovi) O(plimo)] M(aximo) et Iun(on)i Reg(inae) / pro salu(te) i(m)p(eratoris) M(aur(eli) Anto(nin)i Aug(usti) et mu(nic(ipi) Aur(eli) D(um)r(osteri)], C. Terentius Hero(dia)nus et L. Nume(r)ius Ponti(cus) duo(viri) i(ure) [d(icundo)], T. Fl(avius) Papi(rianus et) Cl(audius) Satur(ninus) ae d(iles) / et Q. Visellius Lol(lia)nus, T. Lucretius Fe(lix) q(uaestores) n(ostri).

În traducere: lui Jupiter cel bun și mare și reginei Junona, pentru sănătatea împăratului M. Aurelius Antoninus Augustus și a municipiului Aurelium Durostorum (au închinat altarul) C. Terentius Herodianus și L. Numerius Ponticus duoviri iure dicundo, T. Flavius Papirianus și Claudius Saturninus edili și Q. Visellius Lollianus, T. Lucretius Felix questorii noștri.

Inscripția fiind dedicată numai lui M. Aurelius, poate fi datată «după februarie 169 și înainte de noiembrie 176, timp în care M. Aurelius e împărat singur»².

3. Altarul sacerdoșilor (fig. 3) a fost lucrat în calcar dur. Din întreg monumentul s-au pierdut atît coronamentul cît și bazamentul, cu prilejul tăierii

Fig. 2. — Altarul magistraților.

¹ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 318 și R. Cagnat, *op. cit.*, p. 368, nr. 10.

² V. Pârvan, *op. cit.*, p. 318.

pentru a fi « zidit într-o construcție »¹, rămânând doar trunchiul cu inscripția și aceasta deteriorată mai cu seamă în partea dreaptă. Ceea ce se mai păstrează este fără nici o deosebire ce s-a fotografiat îndată după descoperire și are dimensiunile: $i = 0,59$ m, $l = 0,51$ m, $g = 0,43$ m (MNA, catalog L.2048).

Inscripția a fost săpată cu litere aproape regulate, înalte de 4 cm, distanțate nu prea egal, uneori cu spații prea mari și neadmise în interiorul cuvântului, decât doar de imperfecțiunile inițiale ale materialului, cum s-a petrecut mai cu seamă în rîndul al patrulea. Se remarcă transcrierea literei A fără bară orizontală, cît și a conjuncției ET de regulă în ligatură. Semnele de punctuație lipsesc cu totul, spre deosebire de inscripțiile prezentate mai sus.

Remarcăm unele particularități, ca și deteriorări, între care în primul rînd lipsa începutului formulei dedicatorii probabil *I(ovi) O(plimo) M(aximo)*, sau chiar *I(ovi) O(plimo) M(aximo) D(olicheno)*, după cum propune primul editor, dedicație ce nu ni s-a păstrat, pierzîndu-se probabil o dată cu coronamentul, în caz că era săpată pe acesta.

— în r. 1 lipsește prima literă a prepoziției *P(J)RO*; de asemenea lipsesc literele opt și nouă, ultimele din cuvîntul *SALU[TE]*, ca și a zecea și a unsprezecea, începutul cuvîntului următor *IMJPP*;

— în r. 2 lipsesc ultimele litere, dintre care la a noua se mai păstrează bara verticală a unui *E*, iar următoarele sînt distruse, probabil *SE[VERI]*;

— în r. 3 lipsesc ultimele litere, foarte probabil *[ANT(onini)]*; •

— în r. 4 între litera a doua și a patra este un spațiu liber cît ar trebui pentru două litere, dar nu a fost folosit din cauza deteriorării pietrei și astfel prescurtarea *AVGG* este la mijloc mult distanțată; sfîrșitul rîndului este martelat și conține numele celui de-al doilea fiu al lui Septimius Severus — precedat probabil de conjuncție în ligatură *[ET GETAE]* —, care se știe că a suferit *damnatio memoriae* după asasinarea sa;

— în r. 5 începutul de asemenea martelat este posibil să fi cuprins în continuare titulatura *[NOB(ilissimi) CAES(aris)]*, frecventă pe monumentele epocii; sfîrșitul rîndului, cu un spațiu pentru două litere, ar putea cuprinde sfîrșitul numelui *AELI[VS]*, presupunere mai probabilă decît că ar fi fost săpată numai litera *V* într-un spațiu mult prea mare, iar următoarea să fi fost trecută în rîndul următor;

— în r. 6 prima literă este un *S*; iar de la acesta, distanțat, urmează un semn ce pare a fi un *E*, la care bara din mijloc este ceva mai lungă și de la care coboară o bară verticală, interpretat în prima lectură drept ligatura *TH* în alcătuirea numelui *THVCVS*²; deși ar părea să fi fost și *SEVCVS* (?)³, dacă nu facem abstracție de faptul că bara orizontală de deasupra este inegală și mult mai lungă spre dreapta, ca și bara de jos de altfel, amănunt neobservat pe piatră la celelalte litere *T* singure sau în ligatură; cel de-al șaptelea semn este ligatura *ET*, iar de aici rîndul nu mai păstrează ultimele litere, ce erau de fapt începutul numelui ce se continuă în rîndul următor prin. *J DEVCES*,

¹ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 323.

² *Ibidem*.

³ Și acest nume *Seucus*, cît și *Thucus* nu au mai fost întîlnite pînă acum, rămînînd ipotetice; în schimb se întîlnește numele *Senucus* (*CIL*, III, 4893 și 5034), pe care nu-l propunem din dificultatea de interpretare a celui de-al doilea semn al rîndului al șaselea drept ligatura *EN*.

poate *POLI/DEVCE*S întilnit printre sacerdoții din inscripția de la Niculițel¹;

— în r. 7 de asemenea lipsesc ultimele litere, propuse în prima ediție drept *SC* în cuprinsul numelui *MA[SC]LINI*;

— în r. 8 semnul al cincilea este ligatura *ET*, mult prea aproape de sfârșitul cuvântului anterior; sfârșitul rîndului lipsește și cu acesta și începutul numelui, foarte scurt — poate numai patru litere, cum este *NAJIS*², sau *LAJIS*³

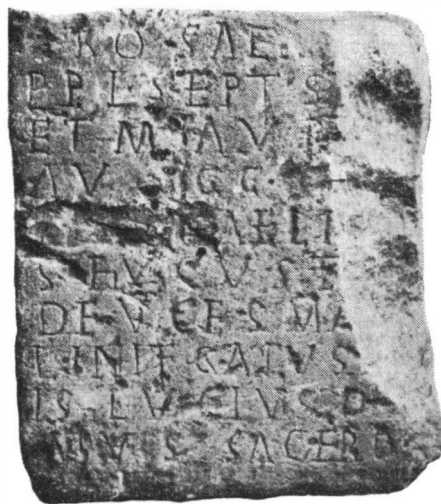

Fig. 3. — Altarul sacerdoților.

după indicația unui rest de literă cu picior vertical în stînga aflat pe piatră;
— în r. 9 litera a noua *D* este lipsită de continuare în alcătuirea numelui ce se completează cu începutul rîndului următor, poate *D[ECI]MVS*⁴, *D[ECV]MVS*⁵, sau *D[AR]MVS*⁶;

— în r. 10 se pare că se încheie inscripția, în caz că nu mai urma un «*templum a solo fecerunt*» sau «*volum posuerunt*»⁷, foarte probabil, dacă nu chiar un simplu [*P(osuerunt)*], care avea loc pînă la terminarea rîndului.

Lectura ar putea fi: [*I(ovi) O(plimo) M(aximo) D(olicheno) p(ro) salu(te) i(m)p(er)atorum*] *L. Sept(im)i Se(veri)et M. Aure(eli) [Ant(onini)] Augg(ustorum), [et Gelae] Nob(ilissimi) Caes(aris)] Aeli[us] Seucus (?) et [Poli]deuces (?) Ma[sc]lini et Gaius [La]jis (?)*, *Lucius D[eci]mus (?)*, *sacerd[otes] [p(osuerunt) (?)*].

În traducere: Lui *Jupiter Dolichenus* cel bun și mare, pentru sănătatea împăraților auguști *L. Septimius Severus* și *M. Aurelius Antoninus (Caracalla)* și a nobilului (?) cezar *Geta*, (au pus altarul) preoții *Aelius Seucus (?)* și [*Poli*] *deuces (?)* al lui *Masclinus (?)* și *Gaius* al lui *Lais (?)*, *Lucius Decimus (?)*.

Dedicarea monumentului s-a făcut probabil între anul 198 — cînd sînt asociați împărați *L. Septimius Severus* și fiul său mai mare, viitorul împărat *Caracalla* — și anul 209, cînd cel de-al doilea fiu *Geta* este asociat la domnie.

4. *Allarul cohortei* (fig. 4) a fost lucrat în calcar dur cochilifer, cu coronamentul lat, ce descrește în două trepte spre trunchiul paralelipipedic; iar bazamentul crește lin și se termină cu o bandă lată verticală; dimensiunile sînt: *i* = 1,16 m, *l* = 0,59 m, *g* = 0,31 m (*MNA*, catalog *L. 2049*).

Monumentul a fost utilizat, împreună cu primele două, în aceeași canalizare și în acest scop a fost tăiat pe direcția înălțimii, dar pe laturi, apoi cioplit

¹ *CIL*, III, 7520.

² *CIL*, III, 7380.

³ *CIL*, III, 7273.

⁴ *CIL*, III, 6116; 6187; 13551,14; 14372,5.

⁵ *CIL*, III, 15211,2.

⁶ *CIL*, III, 2779.

⁷ *V. Pârvan, op. cit.*, p. 323.

în interior albiat și tencuit cu mortar amestecat cu cărămidă pisată mărunț; se păstrează jumătatea din față cu inscripția, pleznită în două.

Cîmpul inscripției, cu dimensiunile $i = 0,65$ m, $l = 0,42$ m, are săpată pe două rînduri, cu litere înalte de 12 cm: *COH(ors) III*, denumirea subunității din legiunea XI care a pus altarul « în locul de sacrificii al lagărului militar »¹.

— în r. 1 prima literă *C* are la capătul de jos o deteriorare spre interior;

— în r. 2 numeralul trei este reprezentat simplu prin trei haste verticale.

5. Alături de monumentele prezentate mai sus, în lucrarea sa V. Pârvan mai folosește și a cincea inscripție, de fapt prima în ordinea expunerii, de la care, în afară de lectura cunoscută, avem numai o veche fotografie a monumentului, de a cărei soartă pînă acum nu știm nimic, dar socotim necesară prezentarea lui chiar numai în această formă.

Altarul centurionului (fig. 5) a fost lucrat în bloc de calcar (?) de formă paralelipipedică, cu un coronament puțin reliefat, distrus, ce coboară în pantă spre trunchiul cu inscripție. În fotografie se distinge bine o linie orizontală, adîncită, înainte de restrîngerea coronamentului, ce ar putea fi luată ca o indicație de separare a unui decor reliefat ce se afla deasupra în alcătuirea coronamentului, în legătură poate cu cultul divinității căreia i s-a închinat altarul. Bazamentul crește în pantă lină și se termină printr-un soclu vertical.

După datele oferite de studiul pomenit, altarul era înalt de 1,02 m și avea literele înalte de 4—5 cm.

Inscripția a fost săpată cu litere regulate drepte care descresc pe măsură ce se continuă rîndurile, dar la penultimul rînd literele sînt foarte mari și la ultimul la fel ca la primul. Cîmpul inscripției prezintă deteriorări, care au afectat și textul în așa măsură că în unele porțiuni nu se mai recunoaște nimic din literele săpate. Notăm unele particularități, ca și deteriorările, după cum ni le prezintă fotografia:

— în r. 1 datorită unei spărturi, primele două litere au fost distruse, observîndu-se doar din prima piciorul stîng și bara verticală din dreapta a unui *H*, a doua fiind *E* din cuvîntul *H[E]RONI*; ultima literă a rîndului este un *E* mic, cît jumătate de literă;

— în r. 2 spărtura de mai sus a afectat și primele litere ale rîndului, dar aceasta nu mai stînjenește cu nimic citirea lor *GET*; cea de-a patra literă este

Fig. 4. — Altarul cohortei.

¹ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 336.

un *H*, a cărui bară orizontală este vizibilă în fotografie; iar între această literă și următoarea *I* este o spărtură; litera a șasea *E* și a șaptea *I* sînt puțin mai distanțate; ultima literă a rindului este *Q*, la care nu se distinge pedunculul. Spărtura dintre litera a patra și a cincea l-a făcut pe primul editor să citească aici un *H* iar înaintea lui un *I*, inversînd astfel poziția literelor și creînd un « *h* superflu »¹, pe care căuta să-l explice prin rare exemplificări. De fapt cuvîntul început în primul rînd și continuat în cel de-al doilea este *SVRE-*

Fig. 5. — Altarul centurionului.

GETHI, urmat de pronumele *EIDEM* *Q(ue)* de asemenea în cazul dativ. fiind parte intrinsecă a formulei dedicatorii;

— în r. 3, din cauza spărturii, litera a cincea și a șasea sînt distruse, dar se completează *HI*, atît după virfurile surprinse ale hastelor, cît mai ales al rostului lor în cuvîntul *PRAE* [*HI*]*B(enti)*;

— în r. 4 spărtura a stricat partea superioară a literelor a cincea, completată în prima lectură *R*; dar, pe lîngă bara verticală din stînga se păstrează partea de jos a piciorului din dreapta, care ar indica mai curînd o bară verticală a unui eventual *H*, decît piciorul oblic al unui *R*; al șaptelea semn este foarte vizibil al centurionului, ca un 7, care nu mai este necesar să fie completat, spre deosebire de litera următoare *L*, care nu se mai păstrează în alcătuirea cuvîntului *LJEG(ionis)*;

— în r. 5 litera a șaptea *T* din numele *ANT(oninianae)* a suferit mici deteriorări; cea de-a zecea literă este vizibilă *M* în prepoziția *CVM*, iar cea de-a unsprezecea literă este *C* mare, în interiorul căreia se află săpat un *O* (mic), astfel că spre deosebire de lectura cunoscută se observă atît existența

literelor *M* și *C*, cît și a lui *O*, dar ultima de proporții reduse;

— în r. 6 a treia literă este *B* în loc de *V* din cuvîntul început în rîndul precedent *CO(n)VIB(is)* pentru *convivis*; după litera a șaptea nu se mai distinge nici o literă;

¹ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 310, citește *Suregheli he*; vezi și nota 1. În schimb G. G. Matescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în *ED*, I, 1923, p. 159, nota 2, propune lectura *Suregelhei*, în care litera *H* este după *T*, dar inversează literele *I* și *E*. Mai apropiată de text este lectura propusă de I. I. Russu, *Thracica, note onomastice II*, în *AISC*, III, 1936—1940, p. 156—157, unde se acceptă litera *E* ca terminație casuală a cuvîntului *Sur[e?]gethie*, dînd însă ca problematică litera a patra *E* din cuprinsul cuvîntului, care, redusă ca dimensiuni, termină primul rînd.

— în r. 7 prima literă *C* este ușor deteriorată în partea de jos, iar a patra literă *E* este deteriorată în partea de sus; după a opta literă nu se mai distinge nimic, astfel că nu știm ce urmează după *CELEBRAV/IT*, citit la singular;

— în r. 8 primele litere lipsesc, distingându-se din a treia (?) bara verticală din stînga și indicații pentru cea orizontală și cea din dreapta al unui *H* (?); urmează literele *ET*, după care se pare că ar mai fi un *T*, încă două litere ilizibile, apoi o spărtură care se extinde atît în rîndul precedent cît și în cel următor, după care se distinge litera *O*, apoi iar o spărtură și erodare;

— în r. 9 din cauza deteriorării nu se mai distinge începutul rîndului; se pare apoi că litera a treia (?) era *O*; după un spațiu liber un *MA* în ligatură (?), iar de aici nimic, totul fiind distrus;

— în r. 10 formula *V(olunt)* *L(ibens)* *P(osuit)* este cu litere mult mai mari și mult distanțate, ocupînd întreg rîndul;

— în r. 11 după formulă inscripția continuă cu pronumele *EODEM* urmat de o literă rotundă citită *Q*, distanțată printr-un spațiu deteriorat, după care nu se mai distinge nimic pînă la sfîrșitul rîndului; dar nici sub acest rînd nu se mai vede că ar mai fi fost săpată continuarea pe care am fi așteptat-o în încheierea frazei.

Astfel textul inscripției ar fi: *H[er]roni Sure[ge]thi eidem[que]/praehib[en]ti, Aurel[ius]/Malu[r]us (?), (centurio) [l]eg[ionis]/XI Cl[audia]e Ant[onia]e cum/ co[n]vib[is] (!) suis.../ celebrav[it]./. . . h el... o.../. . . o.ma.../v[olunt] l[ibens] p[osuit] eodem[que]... .*

În traducere: *Eroului Suregheles și Praehibens, Aurelius Maturus (?) centurion al legiunii XI Claudia Antoniniana, împreună cu tovarăși săi.. a sărbătorit... și.... a pus de bună voie dedicația și tot acolo...*

Intrucît legiunea XI Claudia este denumită Antoniniana vremea punerii altarului a fost fixată la începutul sec. III¹.

6. Împreună cu monumentele epigrafice prezentate mai sus, au fost transportate tot de la Silistra și integrate în aceeași colecție și două reliefuri sculpturale. Sînt două reprezentări de lei în picioare, ce folosiseră probabil la un monument funerar de mai mari proporții. Reliefurile reprezintă două realizări sculpturale a doi meșteri, care au utilizat în redarea liniei animalului și a detaliilor procedee deosebite, creînd efecte plăcute.

Sculptura unui leu (fig. 6) în picioare, cu capul ușor spre stînga, gura probabil deschisă, dar din cauza deteriorării se păstrează prea puțin; coama este redată prin șuvițe alungite, sinuoase, ce se preling pe ceafă spre umeri².

¹ V. Părvan, *op. cit.*, p. 310—312 și 326; vezi și reeditarea inscripției de R. Cagnat, *op. cit.*, p. 367, nr. 108.

² Pentru asemănări vezi I. I. Russu, *Monumente sculpturale din Durostorum*, în *AISC*. III, p. 188 fig. 15.

Fig. 6. — Sculptura unui leu.

Trunchiul subțire și alungit are șoldurile picioarelor dinapoi pline. Lipsesc picioarele, coada, parte din cap, iar trunchiul a fost spart în două și fixat prin interior încă din vechime (!)¹.

Este lucrat din calcar dur și are dimensiunile: $i = 0,50$ m, $l = 0,78$ m, $g = 0,25$ m (MNA, catalog L.2050).

Fig. 7. — Un leu sculptat.

Este lucrat din calcar nisipos cu dimensiunile $i = 0,49$ m, $l = 0,76$ m, $g = 0,28$ m (MNA, catalog L.2051).

EXSPECTATUS BUJOR

О НЕКОТОРЫХ ЭПИГРАФИЧЕСКИХ ПАМЯТНИКАХ ИЗ DUROSTORUM

РЕЗЮМЕ

Автор представляет вниманию читателей пять археологических памятников с надписями, а также скульптурные изображения двух львов; все они происходят из Дуростора (Силистрии).

Однако знакомство с этими памятниками носит эпиграфический характер, так как содержание надписей было ранее использовано В. Пырваном в историческом очерке относительно Дуростора. Первые четыре памятника в настоящее время находятся в бухарестском Национальном музее древностей; что касается пятого, то из-за отсутствия оригинала, автор дает его фотографический снимок.

1. Алтарь ветеранов датируется 167 г., причем в третьей строке вместо IMP. IIII было выгравировано COS. IIII. До сих пор этот консулат был неизвестен как в отношении М. Аврелия, так и Л. Вера. Буква А лишена горизонтальной черты.

2. Алтарь магистратов с правильными буквами, А с горизонтальной чертой. Датируется периодом 169—176 гг., когда Аврелий был единовластным императором.

3. Алтарь жрецов сильно поврежден; он дополнен собственными именами, от которых сохранилось лишь несколько букв и короткое окончание P(osuerunt). В поврежденной части памятника предлагается дополнить

¹ Monumentul a fost aflat în această stare într-o săpătură spre Dervent, în spatele ostrovului, spre balta Bugeac.

титулование: *Getae Nob(ilissimi) Caes(aris)*. Памятник датируется периодом 198—209 гг. — периодом двоевластия императоров Л. Септимия Севера и М. Аврелия Антонина (Каракаллы).

4. Алтарь когорты с краткой надписью: *COH(ors) III*; вероятно, имеется в виду подразделение легиона *XI Claudia*, стоявшего в Дуросторе.

5. Алтарь центуриона, неизвестно, где находится; сохранена лишь его фотография, благодаря которой посвятельная формула, приведенная в первом издании, исправлена вследствие новой расшифровки на *Heroni Suregheti eidemq(ue) praehibenti*. В то же время расшифрованы некоторые буквы и знаки, существующие на фотографии, как например знаки центуриона, о которых в первом издании говорится лишь предположительно.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — а, алтарь ветеранов; б, алтарь ветеранов, старое изображение.

Рис. 2. — Алтарь магистратов.

Рис. 3. — Алтарь жрецов.

Рис. 4. — Алтарь когорты.

Рис. 5. — Алтарь центуриона.

Рис. 6. — Изваяние льва.

Рис. 7. — Скульптурное изображение льва.

NOTE SUR QUELQUES MONUMENTS ÉPIGRAPHIQUES DE DUROSTORUM

RÉSUMÉ

L'auteur présente cinq monuments épigraphiques, ainsi que deux lions sculptés, provenant tous de Durostorum (Siliistra).

Les inscriptions ne sont présentées qu'au point de vue épigraphique, leur contenu ayant déjà été utilisé autrefois par V. Pârvan, dans son étude relative à Durostorum. Les quatre premiers monuments se trouvent actuellement au Musée National des Antiquités de Bucarest; quant au cinquième, on n'en possède qu'une photographie.

1. *L'autel des vétérans* est daté de l'année 167, parce qu'à la troisième ligne, au lieu de *IMP. IIII*, est gravé *COS. IIII*, consulat encore inconnu à l'heure actuelle, tant pour M. Aurèle que pour L. Verus. La lettre A est gravée sans barre horizontale.

2. *L'autel des magistrats*, aux lettres régulières (A avec barre horizontale), est daté entre 169 et 176, lorsque M. Aurèle reste seul empereur.

3. *L'autel des « sacerdots »* est très détérioré; la lecture est complétée avec des noms propres dont il ne subsiste plus que quelques lettres, de même qu'avec la courte formule de conclusion *P(osuerunt)*. Dans l'espace martelé, on propose de compléter la titulature: *Getae Nob(ilissimi) Caes(aris)*. Ce monument est daté des années 198—209, quand L. Septime Sévère et M. Aurèle Antonin (Caracalla) sont associés comme empereurs.

4. *L'autel de la cohorte* porte une très courte inscription: *COH(ors) III*. Il s'agit d'une sous-unité qui faisait probablement partie de la légion XI Claudia, stationnant à Durostorum.

5. *L'autel du centurion* s'est égaré, mais on en conserve une photographie qui permet de corriger la formule dédicatoire indiquée dans la première édition, par une lecture nouvelle: *Heroni Suregheti eidemq(ue) prachibenti*. On lit également sur la photographie des lettres et des signes, comme celui du centurion, qui avait été supposé par le premier éditeur.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — *a*, Autel des vétérans; *b*, le même, d'après une image ancienne.

Fig. 2. — Autel des magistrats.

Fig. 3. — Autel des sacerdotes.

Fig. 4. — Autel de la cohorte.

Fig. 5. — Autel du centurion.

Fig. 6. — Lion sculpté.

Fig. 7. — Autre lion sculpté.